

Мозаїчне панно української малої прози

Ах, прозаїк! Він за носа водить
 Читача свого споконвіків:
 Аж на цілий він роман розводить
 Те, що гідне чотирьох рядків!
 (Дмитро Білоус)

У блискучій повісті «Золота троянда», присвяченій секретам мистецтва, К. Паустовський писав: «Неспростовною є істина, яка стосується письменницької майстерності, зокрема роботи прозаїків. Вона полягає в тому, що знання суміжних галузей мистецтва – поезії, живопису, архітектури, скульптури та музики – надзвичайно збагачує внутрішній світ прозаїка й надає особливої виразності його письму. Воно наповнюється світлом та фарбами живопису; місткістю та свіжістю слів, властивими поезії; співмірністю архітектури; опуклістю й ясністю ліній скульптури; ритмом та мелодійністю музики».

Варто наголосити: це стосується як художньої, так і наукової прози, зокрема такого, без перебільшення, «епічного» її жанру, як монографія докторської дисертації. Упродовж тривалої історичної доби – від кінця XIX до початку XXI століття – український літературний часопростір визначався, з одного боку, виразною амплітудою періодів розквіту та занепаду, вільного польоту творчої думки та засилля кон'юнктурного письма, а з другого – дедалі сильнішою потребою інтеграції в культуру інших народів.

Перша проблема зумовлює дослідницьку увагу до актуалізації національної пам'яті в різні періоди розвитку літератури; друга, надто ж сьогодні, в епоху глобалізації, – осмислення інноваційних процесів у письменстві, зміни художніх систем та естетичних чинників її умотивованості, місця та ролі української словесної творчості у загальносвітовій культурній парадигмі.

Сучасні філологи, ведучи огляд розвитку літератури в цілому та за окремими періодами, акцентують на виявленні та всебічному науковому розгляді персоналій, які дозволяють скласти належне уявлення про українське красне письменство та досягнути його місце у національному й загальносвітовому культурному часопросторі. Проте не завжди в їхнє поле зору потрапляють постаті, чий доробок міг би органічно доповнити українську літературу та її наукові інтерпретації, допомогти осмислити ключові процеси розвитку письменства загалом та становлення індивідуально-авторських стилів зокрема.

Сучасний науково-дослідницький дискурс літературознавства вирізняється надзвичайним зацікавленням у класичній спадщині минулого (далекого й не зовсім) та установленням паралелей із літературою нашого сьогодення, що виявляється у ґрунтовній інтерпретації та тлумаченні знакових художніх явищ, їхніх тематичних та ідейних концепцій, жанрово-стильових вимірів, пошуку своєрідної «метамови», завдяки якій можливою погляд на літературний твір як на явище, що стоїть на межі різних наук і мистецтв.

Продуктивність рецепції малої прозової форми сьогодні значною мірою залежить не лише від світогляду белетриста, а й від досвіду читача. Попри те, що в нинішньому українському літературознавстві малій прозі присвячено значну кількість наукових розвідок (Ю. Безхутрий, Олена Бровко, Галина Гримич, А. Гуляк, Ю. Ковалів, Лідія Мацевко-Бекерська, М. Насенко, М. Пащенко, М. Ткачук, Оксана Філатова тощо), потреба у всебічному осмисленні поетичного феномена української новелістики середини XX століття методами системного аналізу відчувалася доволі гостро.

Саме тому монографія Світлани Ленської «Українська мала проза 1920 – 1960-х років: на перетині жанру і стилю» (Полтава, 2014) викликає неабияку зацікавленість і науковців, і молодих літераторів. Концептуальною в ній є проблема становлення та розвитку національного ґатунку малої прозової форми у контексті зміни художніх систем – від модерної до постмодерної.

XX століття подало яскраву картину достеменного літературного «вибуху» (за образним висловом Марії Зубрицької), який, з одного боку, спричинився до лавиноподібного потоку літературної інформації, а з другого – спровокував множинний характер її осмислення. З огляду на розмаїття нововідкритих імен і явищ у новітньому письменстві, авторка монографії веде наукові дослідження в контексті зіставлення та порівняння маловідомих або нових творів української літератури середини XX століття зі знаковими літературними постатями та феноменами цієї доби.

Актуальність та значущість рецензованої роботи визначається розширенням дослідницького поля, зокрема для порівняльних літературознавчих студій у царині малої прози, досліджень у ракурсі синтезу мистецтв та психології творчості; формулюванням нових та вдосконаленням наявних підходів до прочитання класики (у зіставленні з новими та маловідомими іменами) та посиленням евристичного потенціалу у виявленні й доцільному науковому осмисленні малознаних або кардинально нових літературних феноменів.

Слід наголосити на широкому оперативному полі дослідження Світлани Ленської, репрезентованому як рельєфними посталями українських «материкових» і «діаспорних» прозаїків (Г. Косинка, М. Хвильовий, Гр. Тютюнник, діячі МУРу, Празької школи та «Слова»), так і іменами, уперше введеними в науковий обіг. Добір авторів зумовлено як суголосністю, так і контрастами у художньому інтерпретуванні певної теми, ідеї, сюжету та образу. Відтак на сторінках книги постає ціле мозаїчне панно, у якому з маленьких кубиків різнокольорової смальти твориться багатогранний образ письменницького – та й читацького – довкілля.

Розкриття усього спектру естетичних систем вітчизняного письменства середини XX століття, дешифрування творчого доробку митців, контроверсійних за рівнем талановитості, громадської позиції, вагомості їхнього внеску у загальнолітературний процес, стали ключовими завданнями цієї монографії.

Тому значну увагу авторка рецензованої роботи приділяє зміні художніх систем першої третини XX століття, виокремлюючи в цій парадигмі поодинокі авторські стилі. Так, поряд із знаковими феноменами українського авангарду, футуризму, експресіонізму, сюрреалізму, символізму, Світлана Ленська вводить в історико-типологічний контекст малодосліджені постаті, серед яких – А. Гак, П. Голота, Д. Гордієнко, М. Дукин, С. Жигалко, П. Крижанівський, М. Лебединець. Це, своєю чергою, зумовлює дослідницький інтерес до художньої творчості цих та інших авторів, зокрема розгляд їх у ракурсі синтезу мистецтв.

Широкий літературний фактаж органічно вклався в аналітичну концепцію, збудованій на засадах дедуктивного методу: *дискусійні аспекти теоретичного дискурсу малих прозових форм у сучасному літературознавстві – жанрово-стильові стратегії в українській малій прозі «Розстріляного Відродження»; художнє моделювання дійсності та аксіологічна парадигма української малої прози 1920 – 1930-х років; гумор і сатира в системі української малої прози 1920 – 1950-х років; різновекторність художнього пошуку в українській новелістиці 1930 – 1940-х років; ідейна контроверсійність та полістильові стратегії в українській новелістиці 1950 – 1960-х років.*

Для всіх епічних видів літературних творів як оповідань, так і новел – Світлана Ленська виокремлює та послідовно аналізує спільні компоненти їхньої побудови (заголовки, елементи фабули та варіанти їх поєднань). Такими складниками внутрішньої структури епічних творів, на думку авторки, є взаємозв'язок показу поведінки персонажа з характеристикою його зовнішності, мовлення, розкриттям внутрішнього світу людини. Саме тому у монографії й узято до розгляду не лише «серйозні», а й гумористичні та сатиричні твори.

У цій царині Світлана Ленська знайомить сучасного читача з реаліями тодішнього, зокрема літературного, побуту. Архетипна для різних епох бінарна опозиція істинний письменник / графоман постає під новим кутом зору. Здавалося б, тема доволі освоєна, але більше її ще належить освоїти. Зокрема, увівши «Початкуючого» Юрія Вухналя, «Автора Троянденка» Юрія Гедзя та інших у контекст порівняльного дослідження з творами сучасних авторів, де образ письменника трактується з багатьох точок зору.

Монографія Світлани Ленської доводить: оскільки персонаж перебуває у відповідному середовищі, письменник-епік більшою чи меншою мірою описує його. Інтер'єри, пейзажі

малюнки чи окремі їхні подробиці, показ людських взаємин стають не тільки тлом змодельованої дії, а й суттєвим чинником психологічної характеристики персонажів, що рухають дію. Епічні за своєю природою описи у досконалому творі єднаються з монологами, діалогами, полілогами, – тобто драматичними елементами. Останні повністю підпорядковані авторові, тому твір, навіть за наявності численних прийомів драматичного способу зображення (наприклад, новели В. Стефаніка чи Гр. Тютюнника), залишається епічним.

Сьогодні спостерігається зростання інтересу як письменників, так і науковців до осягнення малої прозової форми. Це явище можна тлумачити як одну з ознак нинішнього «креативогенного» (за висловом італійського соціолога С. Аріеті) суспільства, ознаками якого є: *доступ до засобів культури, різноманітність культурних груп і течій, прагнення не просто існувати, а досягти визначених цілей; вільний доступ до освіти; відсутність привілеїв для одних груп і упередженого ставлення до інших; інтелектуальна толерантність, взаємодія і співробітництво творчих особистостей, система нагород і заохочень*. З другого боку, літературознавство останніх десятиліть активно розробляє проблему поглибленого аналізу одного твору, так званого мікроаналізу (повільне прочитання, або «close reading»). Таке поглиблене читання, що його успішно застосовує авторка рецензованої монографії, значно розширює наші уявлення про специфіку мистецтва слова, про світогляд письменника, твір якого розглядається.

«Не шкодуй часу на читання, адже його на добрі справи обернеш і тим життя вічне здобудеш». Цей вислів Кирила Туровського лишається актуальним і сьогодні, у добу бурхливого розвитку інформаційних технологій, спонукаючи вчених до створення *навчальної літератури* нового покоління, а також до активної *наукової роботи*. Виступаючи в органічному зв'язку, ці два види духовної діяльності мають на меті навчити сучасного реципієнта наукових знань не лише ґрунтовно читати твір, а й давати йому належну оцінку.

Проведений у дослідженні аналіз різних моделей художнього світу, репрезентованих у творах української малої прози, показує, що українська новелістика середини ХХ століття практично не знає «камерності». Хронотопом її є широкий простір, на який часом перетворюється навіть інтер'єр, а буття «зараз-і-тут», ознаменоване моментом мовлення персонажа, розмикається в архетипну єдність трьох часових вимірів. Сполучною ланкою всіх малих прозових текстів – творів високого художнього рівня – є ритм поетичної думки, заснований на синтезі поетичного та прозового.

Отож, за всією сукупністю поглядів на природу, особливості становлення й розвитку української малої прози загалом та в індивідуальному письменницькому доробку зокрема, праця Світлани Ленської – новаторське дослідження, взірць того, як саме потрібно аналізувати й поглиблювати наукові ідеї попередників на тлі стрімкої зміни літературознавчих парадигм. Серед інших праць, присвячених цій проблемі, рецензована монографія вирізняється своєю діалектикою наукових пошуків, аналітичного й синтетичного підходу до літературних явищ у їхній багатогранності та всеосяжності.

А на завершення авторка висловлює тезу, яка могла б стати за засновок для нового – не лише літературознавчого, а й психолінгвістичного та соціолінгвістичного дослідження як митцям, так і науковцям: *спостереження над новелістичними потоками на різних етапах розвитку, що збіглися із поворотними моментами у розвитку держави, дозволили зробити висновок про надзвичайний духовний потенціал української нації*. І потрібна буде робота ще багатьох поколінь у митців, і науковців для того, щоби ствердити духовний потенціал української нації чинником незнищенності народу.